

УГОДА ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ: ПЕРЕВАГИ І НЕДОЛІКИ НОВОГО КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ

PLEA BARGAIN: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF THE NEW CRIMINAL PROCEDURE INSTITUTE

Плахотнік О.В.,

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри правосуддя
юридичного факультету*

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Чех О.В.,

студентка

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена дослідженню переваг і недоліків процесуальної форми укладення угоди про визнання винуватості. З цією метою автор аналізує права і обов'язки сторін угоди, її зміст та наслідки укладення. Також автор пропонує внести ряд змін у законодавство, запозичивши досвід інших країн.

Ключові слова: угода про визнання винуватості, медіація, призначення покарання, особливий порядок кримінального провадження, провадження на підставі угод, право на оскарження, об'єктивна істина, змагальність.

Статья посвящена исследованию преимуществ и недостатков процессуальной формы заключения соглашения о признании вины. С этой целью автор анализирует права и обязанности сторон сделки, ее содержание и последствия заключения. Также автор предлагает внести ряд изменений в законодательство, позаимствовав опыт других стран.

Ключевые слова: соглашение о признании вины, медиация, назначения наказания, особый порядок уголовного судопроизводства, производства на основании соглашений, право на обжалование, объективная истина, состязательность.

The article investigates the advantages and disadvantages of procedural form of the plea bargain. For this purpose, the author analyzes the rights and obligations of parties of the agreement, its content and implications of signing. Also, the author proposes a number of changes in legislation, borrowing the experience of other countries.

Key words: plea bargain, mediation, sentencing, a special procedure for criminal proceedings, proceedings on the basis of agreements, the right to appeal, objective truth, competition.

Із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України 2012 року у національну правову систему було впроваджено чимало нових інститутів, серед яких і угоди у кримінальному процесі. Таке правове явище, широко розповсюджене закордоном, поки є незвичним для вітчизняної системи кримінального судочинства. Минуло більше року з дня набуття чинності новим кримінально-процесуальним законодавством, отож доцільніше було б зробити перші висновки щодо ефективності даного інституту, а також проблем, що виникають як на теоретичному, так і на практичному рівнях.

Мета статті – дослідити переваги і недоліки процесуальної форми укладення угоди про визнання винуватості, особливості її змісту, а також значення для кримінального процесу України.

Проблему досліджували такі вчені, як М. Хавронюк, Д. Лукянець, Л. Головка, І. Жегульов, В. Нор, М. Шумило, В. Гончаренко, А. Портнов, О. Волобуєва, М. Погорецький та ін.

У юридичній енциклопедії поняття «угода» тлумачать як юридичний факт, вольову і правомірну дію фізичної або юридичної особи, як передбачену законом, так і ту, що законом не передбачена, але не суперечить йому, спрямована на виникнення, зміну або припинення цивільних прав або обов'язків. Аналогічні визначення містяться й у інших словниках

та довідниках. Можемо виділити узагальнені ознаки угоди як правового явища. Це наявність сторін, їх вільне волевиявлення, а також свобода вибору змісту їх правовідносин, що обмежується лише законом. Але все це стосується скоріше угоди у приватноправових галузях, якими ж ознаками наділяється угода у кримінальному процесі?

«Угоди про визнання винуватості» отримала процесуальне оформлення в США в XIX ст., де спочатку вони існували як правозастосовний захід (так само, як і медіація у Франції). Поступово їх було офіційно визнано і законодавцем, і судьями. Зокрема, в 1968–1970 роках Верховний Суд США у низці своїх рішень у конкретних справах визнав конституційність практики «угод про визнання», фактично остаточно їх легалізувавши. [4, с. 25] Як відомо, змагальність визнається в американському процесі більшою цінністю, ніж прагнення до об'єктивної істини у справі. За такого підходу відмова однієї із сторін від «змагання» зі своїм процесуальним опонентом має зв'язувати суд під час прийняття ним рішення по суті справи (йдеться про певну подібність цивільних процесуальних відмови від позову і визнання позову). Саме така ситуація становить зміст відомого англосаксонського інституту «оголошення себе винним». [5, с. 97] Оскільки визнання особою вини повністю позбавляє обвинувачення від тягара до-

казування і абсолютно зв'язує суд, то за відсутності суворо формалізованого попереднього провадження (де справу веде слідчий суддя, слідчий тощо) ніхто не заважає обвинуваченню і захисту «домовитися» таким чином, щоб обвинувачений визнав себе винним і був підданий кримінальному покаранню в обмін на певні «пільги», наприклад: виключення із обвинувального акта окремих епізодів обвинувачення; більш м'яку (пільгову) кваліфікацію злочину; призначення покарання нижче найнижчої санкції статті, звільнення від відбування покарання тощо.

Але у вітчизняному кримінально-процесуальному законодавстві принцип змагальності є не таким всеосяжним, тому наявність такого диспозитивного інституту, як угоди у кримінальному процесі, має свої особливості. На сьогоднішній день чинний КПК передбачає 2 види угод – про примирення та про визнання винуватості. Відповідно до ч. 2 ст. 469 угода про визнання винуватості може бути укладена за ініціативою прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого. Отже, будь-яка зі сторін має право на так звану «оферту», тобто пропозицію укласти угоду, звісно, за наявності передбачених законом підстав. З метою недопущення зловживань сторонами та призначення відповідного посягання покарання законодавець обмежує випадки, коли угода про визнання винуватості може бути укладена. Це заборона укладати угоду у провадженні, де є потерпілий, щодо особливо тяжких злочинів, а також з особою, звільненою після затримання, якщо їй не повідомлено про підозру протягом двадцяти чотирьох годин з моменту затримання (ст. 278 КПК). Варто погодитись з думкою деяких дослідників щодо доцільності поширити цю заборону також і на тяжкі злочини, адже ступінь їх суспільної небезпеки, а також передбачене законом покарання є факторами, що вимагають повноцінного судового розгляду із дослідженням всіх доказів [9, с.214].

Дослідники зазначають, що можливість укладення угоди передбачається лише у випадках, коли об'єктом злочинного посягання є такі суспільні чи державні інтереси, як авторитет органів державної влади, громадська безпека, порядок ведення господарської діяльності тощо. Варто зауважити, що угода про визнання винуватості не може укладатись у провадженнях, де є потерпілий. Відповідно до ч. 1 ст. 55 КПК потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Тому виникає питання: чому забороняється укладання угоди у провадженнях, де потерпілим є особа приватного права, а коли мова йде про суспільні чи державні, а не приватні інтереси – дозволяється?

Варто зауважити, що угода про примирення і угода про визнання винуватості – різні за сутністю і змістом. Перша спрямована на відшкодування збитків потерпілому, завданих кримінальним правопорушенням, і є по суті актом примирення (медіації), тобто досягнуто мир між особою, що вчинила

злочин, та потерпілим, тобто це акт відновленого безконфліктного стану між цими особами [1, с. 9]. Друга є проявом визнання своєї вини підозрюваним/обвинуваченим та досягнення домовленості з прокурором як представником держави щодо міри покарання. Отже, укладаючи угоду про примирення, особа не обов'язково визнає себе винною, а лише відшкодовує завдані збитки кримінальним правопорушенням. Тим самим нівелюється зміст кримінальної відповідальності як відповідальності публічної, тобто перед державою за правопорушення, що завдають шкоду не окремим особам, а суспільним інтересам в цілому. Вважаю доцільним ввести зміни у Кримінально-процесуальний кодекс України, передбачити можливість укладення угоди про визнання винуватості у провадженнях з потерпілим, а лише після цього закріпити право на укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним/обвинуваченим. Статтю 469 викласти у такій редакції:

«1. Угода про визнання винуватості може бути укладена за ініціативою прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого. Угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості.

2. Угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді).

3. Укладення угоди про примирення може ініціюватися в будь-який момент після укладення угоди про визнання винуватості до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку».

Важливим є положення частини 6 ст. 469 КПК про те, що у разі недосягнення згоди щодо укладення угоди факт її ініціювання і твердження, що були зроблені з метою її досягнення, не можуть розглядатися як відмова від обвинувачення або як визнання своєї винуватості, що прямо впливає з принципів презумпції невинуватості і свободи від самовикриття. Це є ще однією ознакою даного правового інституту як диспозитивного і добровільного.

Законодавець також фактично не обмежує етап, на якому може бути укладена угода. Укладення угоди про примирення або про визнання винуватості може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку (ч. 5 ст. 469 КПК). Отже, по-перше, її може бути укладено з часу появи у справі підозрюваного (відповідно до ст. 42 КПК підозрюваним є особа, якій повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення) і аж до часу, поки обвинувачений (він же підсудний) не перетворився у засудженого чи виправданого – до виходу суду у нарадчу кімнату для ухвалення вироку [7]. Отже, на

практиці наявна проблема, коли фактично всі обставини справи повно і всебічно на досудовому розслідуванні досліджуватись не будуть, а як тільки прокурор визначиться з обвинуваченням, він запропонує йому укласти угоду, не виключено, що без достатніх підстав вважати особу винною. Якщо угоду укладено з підозрюваним, то *невідкладно* складається і направляється до суду обвинувальний акт, відтак підозрюваний швидко стає обвинуваченим (підсудним). Ці положення суперечать ч. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ч. 1 ст. 62 Конституції України, ст. 17 КПК щодо необхідності доведення вини особи навіть у тих випадках, коли сама вона своєї винуватості не заперечує. Отже, було б доцільним дозволити укладати угоду про визнання винуватості після затвердження судом обвинувального акту. Пропонується викласти ч. 5 ст. 469 КПК у такій редакції: «Укладення угоди про примирення або про визнання винуватості може ініціюватися в будь-який момент після затвердження судом обвинувального акту до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку».

Відповідно до ч. 2 ст. 474 КПК розгляд щодо угоди проводиться судом під час підготовчого судового засідання. При цьому крім сторін угоди (тобто прокурора і обвинуваченого), присутність інших учасників судового провадження не є обов'язковою. Тобто справу можна розглянути без захисника, законного представника, цивільного позивача тощо (те саме – у ч. 2 ст. 476). Водночас суд відповідно до п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК може запитати, чи не хоче обвинувачений мати захисника. Проте фактично захисник на хід справи вплинути не може, важливішою є його участь не під час затвердження угоди, а безпосередньо під час її укладання [10, с. 80]. Тому вважаю доцільним передбачити у КПК положення про обов'язковість залучення захисника у провадженнях з угодами з метою роз'яснення підозрюваному його прав, обов'язків, а також наслідків укладення угоди, адже пересічний громадянин не може адекватно оцінити запропоноване прокурором покарання, зрозуміти, чи є воно достатньо м'яким, щоб погодитись на укладення угоди, та й взагалі – чи є у прокурора об'єктивні підстави вважати особу винною.

Багатьма вченими критикується обмеження права на оскарження рішень суду, ухвалених у провадженнях з угодами [6]. Позиція науковців базується на передбаченому низкою міжнародних актів, Конституцією України, КПК, а також іншими законами принципі доступу до правосуддя, з якого нібито винятків немає. Проте така позиція не може бути підтримана, адже перед затвердженням угоди суд повинен з'ясувати в обох сторін факт добровільності угоди, чи цілком обвинувачений розуміє: 1) що він має право на судовий розгляд, під час якого прокурор зобов'язаний довести кожен обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого його обвинувачують, мати захисника, у тому числі на отримання правової допомоги безкоштовно у порядку та випадках, передбачених законом; допитати під час судового розгляду свідків обвинувачення, по-

дати клопотання про виклик свідків, подати докази, що свідчать на його користь; 2) наслідки укладення та затвердження угод, передбачені статтею 473 КПК; 3) характер кожного обвинувачення, щодо якого він визнає себе винуватим; 4) вид покарання, а також інші заходи, які будуть застосовані до нього у разі затвердження угоди судом.

Отже, хіба виглядає логічним надання можливості обвинуваченому оскаржувати рішення суду з тих підстав, на які він добровільно погодився? Таке обмеження впливає з самої суті і характеру угоди як явища, що містить у собі приватноправові елементи та диспозитивний характер.

Положення частини 8 ст. 474 КПК говорить про те, що повторне звернення з угодою в одному кримінальному провадженні не допускається. На мою думку, дана норма є надто категоричною, адже по суті позбавляє підозрюваного права на укладення угоди (а відповідно, і на покращення свого становища) з незалежних від нього причин. Наприклад, прокурором була допущена помилка, і угоду суд не затвердив. Проте від деяких таких випадків законодавець все ж застеріг. Наприклад, кримінальне провадження щодо особи (осіб), з якими досягнуто згоди, підлягає виділенню в окреме провадження. Таким чином, унеможлиблюються випадки, коли через незатвердження угоди з одним з підозрюваних, такого права позбавляються всі інші підозрювані.

Центральним питанням укладення угоди про визнання винуватості є її зміст – призначене покарання. Очевидно, що даний кримінально-процесуальний інститут був створений саме для покращення становища підозрюваних, які виконали певні обов'язки, а саме: 1) найбільш активно і змістовно сприяти проведенню кримінального провадження щодо нього або інших осіб; 2) забезпечити швидке досудове розслідування і судове провадження, викрити більшу кількість кримінальних правопорушень; 3) надати можливість запобігти, виявити чи припинити більшу кількість кримінальних правопорушень, насамперед, більш тяжких; 4) відшкодувати завдану шкоду, щиро покаятися тощо.

Відповідно, покарання має їм бути призначене менше, аніж просто за вчинення аналогічного діяння. Тому постає питання: чи може прокурор призначити, наприклад, покарання, нижче, аніж передбачено у санкції статті, або взагалі звільнити особу від відбування покарання? Відповідно до положень КК подібними повноваженнями наділений лише суд. Наприклад, у ч. 1 ст. 79 КК передбачається, що у разі призначення покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі вагітним жінкам або жінкам, які мають дітей віком до семи років, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі і особливо тяжкі злочини... суд може звільнити таких засуджених від відбування як основного, так і додаткового покарання з встановленням іспитового строку у межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною семирічного віку. Так, у КК чітко виділені норми щодо

призначення покарання за угодами (ч. 2 ст. 75 КК – суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини, якщо сторонами угоди узгоджено покарання у виді вправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням). Думки вчених розходяться – чи застосовувати в угодах лише ті способи «пом'якшення» покарання, можливість яких при затвердженні угоди прямо передбачається у КК, чи піддавати законодавство розширеному тлумаченню і дозволяти прокурору здійснювати все те, на що має право і суд [8, с. 114]? На сьогоднішній день практика йде по другому шляху, і це зрозуміло – угода є не просто домовленістю між

підозрюваним і прокурором, для її чинності необхідне ще рішення суду, який, затверджуючи угоду, фактично і призначає обвинуваченому те чи інше покарання або звільняє від його відбування. Проте, на мою думку, необхідно внести відповідні зміни у Кримінальний кодекс України, якими передбачити можливість призначення покарання нижче, аніж передбаченого законом не лише судом, а й прокурором, з метою усунення колізій та протиріч.

Отже, угода про визнання винуватості – новий інститут у кримінально-процесуальному праві нашої держави. Попри суттєву кількість прогалин і колізій, його запровадження є позитивним кроком до утвердження ефективної системи захисту прав людини у кримінальному переслідуванні, а також до утвердження сучасної моделі кримінального процесу, що відповідає європейським вимогам і стандартам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Перепада О.В. Кримінально-правові аспекти примирення між особою, яка вчинила злочин, та потерпілим (порівняльний аналіз законодавства України та ФРН) / Дис. канд. юрид. наук : 12.00.08. / НАН України, Інститут держави і права. – К., 2003. – 219 с.
2. Головки Л.В. Альтернативи уголовному преследованию в современном праве. – СПб., 2002. – 544 с.
3. Пушкар П. В. Угода про визнання вини у сучасному кримінальному процесі: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Акад. адвокатури України. – К., 2005. – 23 с.
4. Уайнреб Ллойд Л. Отказ в правосудии. Уголовный процесс в США. – М., 1985.
5. Головки Л.В. Альтернативи уголовному преследованию в современном праве. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002.
6. Лукьянец Д. Соглашения о признании вины или примирении по УПК противоречат презумпции невинности // [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2012/6/12/66008.htm>.
7. Жегулев И. 96% всех уголовных дел заканчиваются договором с преступником // [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.forbes.ru/sobytiya/vlast/82521-v-gruzii-96-del-zakanchivayutsya-dogovorom-s-prestupnikom>.
8. Давидович І. Деякі особливості призначення покарання на підставі угод // Підприємництво, господарство і право : науково-практичний, господарсько-правовий журнал / Наук.-дослід. ін-т приватного права і підприємництва НАПрН України ; ТОВ «Гарантія». – Київ, 2013. – № 5 (209). – С. 112–116.
9. Міщенко С.М. Принцип індивідуалізації покарання при укладенні угод про примирення та визнання винуватості // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнар. наук.-практ. конференції, 11-12 жовтня 2012 р. / Нац. ун-т «Юрид. акад. Укр. ім. Я. Мудрого» ; Н.-д. ін-т вивчення проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса Нац. акад. правових наук Укр. [та ін.] ; редкол.: В.Я. Тацій (гол. ред.), В.І. Борисов, А.П. Гетьман та ін. – Харків : Право, 2012. – С. 214–216.
10. Прилуцький П. Угода про визнання винуватості в кримінальному провадженні // Юридична газета. – Київ, 2013. – 29 січня (№ 5). – С. 31–33.
11. Савін М. Угоди про визнання винуватості та про примирення за новим КПК України // Вісник прокуратури : загальнодержавне фахове юридичне видання / Генеральна прокуратура України ; Нац. юр. ак. України ім. Ярослава Мудрого ; КНУ ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2013. – № 7 (145). – С. 76–86.